

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Т.І. Лункіна

Фінанси

Курс лекцій

Миколаїв
2014

Затверджено на засіданні кафедри фінансів і кредиту обліково-фінансового факультету Миколаївського національного аграрного університету від **21.01.2014 р.**, протокол № 7.

ЗМІСТ

1. Суть фінансів, їх функції і роль	4
2. Фінансова система	9
3. Фінансова політика і фінансовий механізм	12
4. Фінанси суб'єктів господарювання та неприбуткових організацій	17
5. Державні фінанси	20
6. Місцеві фінанси	203
7. Бюджет і бюджетна ситема	26
8. Доходи і видатки державного бюджету	28
9. Податки та податкова система	30
10. Державні цільові фонди	33
11. Державний кредит і державний борг	37
12. Стахування та страховий ринок	40
13. Фінансовий ринок	42
14. Міжнародні фінанси	44
Список використаних джерел	48

ТЕМА 1. СУТЬ ФІНАНСІВ, ЇХ ФУНКЦІЇ І РОЛЬ

Об'єктивна необхідність і суть фінансів.

1. Функції фінансів.
2. Взаємозв'язок і відмінності фінансів з іншими економічними категоріями.
3. Сутність та структура фінансової науки

1. Об'єктивна необхідність та суть фінансів

Фінанси — складне, багатогранне явище. Має різноманітні ознаки та форми прояву. Термін "**фінанси**" походить від латинських слів "finantio", "financia" і означає:

- платіж на користь держави;
- обов'язкову сплату грошей.

Найбільш поширеними є такі **визначення фінансів**:

- як специфічна економічна діяльність на мікрорівні;
- застосування різноманітних економічних прийомів і методів для максимізації достатку фірми або загальної вартості капіталу, вкладеного в справу (Е. Нікбахт і А. Гропеллі).

Характерною **ознакою фінансових відносин** є їх грошовий, розподільчий, фондоутворюючий характер.

Фінанси **як відносини** можна розглядати з таких подій:

Суспільні — мають місце в суспільстві.

Економічні — пов'язані з процесом розширеного відтворення.

Грошові — функціонують виключно в грошовій формі.

Розподільчі — формуються на стадії вартісного розподілу ВВП.

Фондоутворюючі — супроводжуються формуванням і використанням фондів грошових коштів.

Фінанси мають **двоїстий характер**.

По-перше, це система відносин, пов'язаних з розподілом ВВП і формуванням на цій основі централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів.

По-друге, матеріальним носієм фінансових відносин є фінансові ресурси, що використовуються на виконання функцій і завдань держави, забезпечення умов розширеного відтворення.

Їм властиві такі **ознаки**:

цільовий характер — кожний фонд створюється з певною метою, має чітко визначені напрямки використання, а в багатьох випадках джерела формування;

динамічність — кошти, що акумулюються у фондах, знаходяться у постійному русі, тобто фонд поповнюється новими надходженнями, кошти витрачаються за цільовим призначенням;

кожний фонд має свою **правову базу** у вигляді законів, указів, постанов,

інших нормативних документів.

Таким чином, **фінанси** — це система економічних відносин, за допомогою яких здійснюється формування, розподіл та використання централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів з метою виконання функцій і завдань держави та забезпечення умов розширеного відтворення.

2. Функції фінансів

Традиційно фінанси виконують дві **функції**:

- розподільчу;
- контрольну.

Розподільча функція — основна для фінансів. Проявляється в процесі розподілу **ВВП** та **національного доходу** шляхом утворення фондів грошових коштів і використання їх за цільовим призначенням.

У процесі розподілу вартості ВВП і НД беруть участь держава, юридичні особи та домогосподарства.

Механізм дії розподільчої функції фінансів вміщує:

Первинний розподіл — розподіл вартості ВВП, доходів підприємств і формування первинних доходів суб'єктів, зайнятих у створенні ВВП.

До первинних доходів належать:

- зарплата — для фізичних осіб;
- прибуток — для юридичних осіб;
- надходження від державних послуг, використання державних ресурсів — для держави.

Перерозподіл — полягає у створенні і використанні вторинних доходів (централізованих фондів) за рахунок розподіленої вартості. Його необхідність пов'язується із:

- ❖ утриманням невиробничої сфери;
- ❖ забезпеченням держави грошовими коштами для виконання нею своїх функцій.

До вторинних доходів належать:

- загальнодержавні доходи (бюджет, цільові державні фонди, відомчі фонди міністерств і відомств);
- корпоративні доходи (фонди підприємств).

Вторинний розподіл — другий етап перерозподілу в частині формування доходів фізичних осіб, зайнятих у бюджетній (невиробничій) сфері.

У результаті розподілу (первинного і вторинного) та перерозподілу створеної вартості в усіх власників, груп населення утворюються кінцеві доходи, з використанням яких пов'язана заключна стадія руху НД і відтворювального процесу — його споживання.

Контрольна функція — породжена розподільчою природою фінансів:

- відображає властиві фінансам ознаки, які полягають у їх здатності сигналізувати про проходження розподільчого процесу, тобто

виступати інструментом перевірки правильності утворення, розподілу і використання фондів грошових коштів у процесі господарювання;

- охоплює всі сторони діяльності суспільства і суб'єктів економіки;
- знаходить свій прояв у фінансовому контролі, який є одним із найдієвіших видів контролю.

Фінансовий контроль здійснюють відповідні фінансові органи (інституції), до яких в Україні належать Міністерство фінансів, Державне казначейство, Державна контрольно-ревізійна служба, Державна податкова служба та інші.

У ринковій економіці, поряд з названими функціями, виділяють ще такі:

- Ү функцію формування фондів грошових коштів;
- Ү функцію використання фондів грошових коштів;
- Ү функцію відтворення;
- Ү функцію стимулювання.

Разом з тим, вказані функції мають розподільчі ознаки, а тому їх можна об'єднати в цілісну розподільчу функцію.

3. Взаємозв'язок і відмінності фінансів з іншими економічними категоріями

У процесі вартісного розподілу фінанси взаємодіють з іншими економічними категоріями — ціною, заробітною платою, кредитом.

Фінанси і ціна

Відмінності:

1. Ціновий розподіл завжди пов'язаний із обміном, а фінансовий відбувається за межами акту купівлі-продажу товарів.
2. Ціновий розподіл передує фінансовому.
3. Фінансовий розподіл є гнучкішим, оскільки ціновий визначає лише пропорції майбутнього вартісного розподілу.

Взаємозв'язок полягає в тому, що ціни є основою фінансового розподілу вартості, а фінанси, базуючись на пропорціях розподілу, що склалися під впливом цін, виступають інструментом, що їх реалізує.

Фінанси і заробітна плата

Відмінності:

1. За допомогою зарплати розподіляється необхідний продукт, а за допомогою фінансів весь національний продукт.
2. Розподільчі відносини, що здійснюються через зарплату, матеріалізуються у грошових коштах, що надходять у власність окремих громадян для задоволення їхніх особистих потреб, а фінанси мають суспільне призначення.
3. На відміну від фінансів, функціонування зарплати може розглядатись як процес двостороннього руху вартості. Зарплата має компенсаційний характер і залежить від кількості та якості затраченої праці — кожний

працівник повинен отримувати від суспільства таку частку вартості, яка відповідає його трудовому вкладу.

Взаємозв'язок фінансів і зарплати полягає у тому, що, з одного боку, фінанси "допомагають" зарплаті формувати фонд оплати праці, відділяючи його від інших грошових фондів підприємств. З іншого боку, заробітна плата, нарахування якої не співпадає з ви платою, виступає джерелом формування фінансових ресурсів у вигляді стійких пасивів.

Фінанси і кредит

Відмінності:

1. Кредит функціонує на основі поверненості.
2. Кредитні ресурси виражають "розірваний у часі рух" вартості від кредитора до позичальника і назад, а фінансові відносини — односторонній процес.
3. Кредитний перерозподіл пов'язаний із переміщенням грошових коштів між суб'єктами розподільчого процесу, а фінансовий здійснюється як між суб'єктами господарювання, так і в рамках кожного з них.
4. Кредитні ресурси формуються у процесі перерозподілу за - рахунок тимчасово вільних коштів підприємств, держави, громадян, а фінансові — із доходів і нагромаджень, що утворились на стадії вартісного розподілу.
5. Кредит надається позичальнику на визначений термін на умовах поверненості та платності, а фінансові ресурси — безоплатно, без регламентування умов їх повернення.
6. Кредит має тісніший зв'язок з грошовим обігом, з його допомогою задовольняється потреба в платіжних засобах, здійснюється регулювання грошової маси.

Взаємозв'язок фінансів і кредиту виражається у їх комплексному використанні. Так, при недостатності власних фінансових ресурсів, підприємство залучає банківські кредити. З іншого боку, тимчасово вільні фінансові ресурси підприємства зберігаються на рахунках у банках, що дозволяє використовувати їх у якості кредитних ресурсів.

4. Сутність та структура фінансової науки

Фінансова наука — спеціалізована галузь наукових знань, наукова діяльність, спрямована на вивчення фінансів у теоретичному і практичному аспектах, а також форм організації і функціонування їхніх окремих інститутів.

Предмет фінансової науки:

- сутність фінансів (розподільні, або економічні, або грошові відносини, пов'язані з розподілом і перерозподілом ВВП, частини національного багатства з метою формування та використання фондів грошових коштів і фінансових ресурсів держави та суб'єктів господарювання);
- специфічні для фінансової науки принципи, закони і закономірності;
- особливі форми прояву та механізми дії цих принципів, законів і закономірностей;
- фінансова техніка;

— фінансова практика.

Загальнонаукові функції:

— **гносеологічна (пізнавальна)** забезпечує суспільство необхідними знаннями про фінанси для правильного вирішення проблем, зокрема теоретичне відображення фінансів нарівні загальних закономірностей виникнення, розвитку і функціонування, констатацію існуючого стану функціонування та розвитку фінансів;

— **функція соціальної пам'яті** — накопичення, збереження, трансляція досвіду функціонування фінансів у попередньому історичному періоді;

— **інтерпретаційна** забезпечує пояснення сутності фінансів та фінансових явищ, висвітлення їхнього причинного зв'язку, структурної організації, суспільного призначення;

— **прогностична** відображає здатність фінансової науки на підставі виявлених закономірностей та тенденцій розвитку фінансів і фінансової системи, шляхом висунення гіпотез, прогнозів, аналізу різних варіантів та альтернатив, визначити перспективи їхнього розвитку;

— **евристична** за своїм характером подібна до пізнавальної, але, на відміну від неї, означає не теоретичне опанування дійсності та поширення, систематизацію існуючих фінансових знань, а виявлення нових, раніше невідомих властивостей фінансів та фінансових явищ;

— **нормативна** встановлює, організовує та регулює відносини між науковими структурами за допомогою відповідних норм, правил етики;

— **комунікативна** забезпечує взаємозв'язок та взаємодію всіх видів фінансової науки, удосконалення фінансових знань, використання фінансовою наукою наукових знань інших галузей науки, запобігання дублюванню наукових досліджень та прогалин у фінансових знаннях, подолання неконструктивних та необґрунтованих дискусій; реалізується за допомогою наукової мови як зрозумілого та важливого засобу спілкування;

— **прикладна** сприяє вирішенню практичних завдань соціально-економічних перетворень і реалізується через розробку практичних заходів вирішення проблемних фінансових питань, проектів нормативно-правових актів з фінансів, концепцій реформування державних фінансових інститутів тощо;

— **аксіологічна (ціннісна)** формує у суспільстві ціннісні орієнтації, які спрямовують результати фінансових наукових досліджень на благо людей;

— **креативна (творча)** реалізується за допомогою створення потужного, інтелектуального потенціалу людства із числа вчених-фінансистів;

— **ідеологічна** відображає роль фінансової науки у формуванні суспільної ідеології, зокрема окремі фінансові явища та ідеї є складовими суспільної ідеології, закріплюють загальнолюдські цінності та ідеали, відображають інтереси та волю певних соціальних груп населення, використовуються для складання партійних програм, визначення основних засад внутрішньої та зовнішньої політики тощо;

— **виховна** конкретизує роль науки у фінансовій освіті, фінансовому вихованні різних верств населення, формування у членів суспільства певних фінансових орієнтирів і фінансової грамотності.

Спеціальні функції фінансової науки розкривають особливості, зумовлені спрямованістю науки на дослідження фінансів як особливого суспільного явища, що має власну природу та тенденції розвитку. Такими функціями є:

— **фінансово-орієнтуюча** відображає роль фінансів у визначенні орієнтирів, цінностей, ідей та принципів, шляхів удосконалення фінансових відносин та фінансового законодавства, фінансового регулювання, фінансового забезпечення, створення надійного фінансового механізму тощо;

— **інструментальна** визначає значення фінансової науки як інструменту суспільства і держави щодо наукового забезпечення фінансової практики;

— **критично-експертна** полягає у критичному осмисленні теоретичних положень фінансової науки, фінансової практики, стану фінансового законодавства, організації та діяльності фінансового апарату суспільства, їх відповідність загальноприйнятим нормам і демократичним принципам, а також у проведенні наукової експертизи різних фінансових проєктів, нормативно-правових актів з фінансів, фінансової практики.

ТЕМА 2. ФІНАНСОВА СИСТЕМА

1. Поняття фінансової системи.
2. Характеристика сфер і ланок фінансової системи.

1. Поняття фінансової системи

Фінансова система притаманна кожній державі незалежно від рівня економічного розвитку.

Фінансова система — сукупність відособлених, але взаємопов'язаних сфер і ланок фінансових відносин, які відображають специфічні форми й методи обміну, розподілу і перерозподілу ВВП, система фінансових органів та інститутів.

За внутрішньою будовою фінансова система — сукупність відносно відокремлених, але взаємопов'язаних фінансових відносин, які відображають специфічні форми та методи розподілу й перерозподілу ВВП.

Внутрішня структура фінансової системи складається із:

1) **сфер** — узагальнена за певною ознакою сукупність фінансових відносин;

2) **ланок** — відособлена частина фінансових відносин (за ознакою специфічних форм і методів фінансових відносин або за ознакою наявності окремого фонду фінансових ресурсів).

За організаційною структурою — фінансова система — сукупність — фінансових органів та інститутів, які здійснюють управління грошовими потоками. Внутрішня структура фінансової системи лежить в основі виділення органів управління фінансовою системою.

Сфера **фінансів суб'єктів господарювання** відображає рух грошових

потоків підприємств. Залежно від форми організації фінансової діяльності можна виділити фінанси підприємств, що працюють на *комерційних засадах*, фінанси *неприбуткових організацій*, фінанси установ, що фінансуються в *кошторисному порядку*.

Сфера державних фінансів характеризує фінансову діяльність держави, поділяється на такі ланки: *бюджет держави, державний кредит, фонди цільового призначення, фінанси державного сектору*.

Сфера міжнародних фінансів відображає перерозподільчі відносини та централізацію ресурсів на світовому рівні. Вона складається з двох частин — *міжнародних фінансових відносин, та безпосередньо міжнародних фінансів*.

Сфера фінансового ринку охоплює кругообіг фінансових ресурсів як специфічного товару. Фінансовий ринок поділяється на *ринок грошей і капіталів*.

Відокремленою ланкою фінансової системи виступає *страхування*, яке не належить до конкретної сфери.

Структура фінансової системи визначається такими принципами:

1. **Єдність** — ґрунтується на єдиній економічній і політичній основі суспільства, погоджених засадах фінансової політики, що реалізуються через фінансову систему;

2. **Функціональне призначення** — передбачає, що в кожній ланці фінансової системи вирішуються певні завдання специфічними методами, існують відповідні фонди грошових коштів і апарат управління.

2. Характеристика сфер і ланок фінансової системи

2.1. Державні фінанси

Провідне місце у фінансовій системі як за обсягом ресурсів, так і за роллю у суспільстві посідають державні фінанси. Державні фінанси характеризуються за двома напрямами:

1) **ланками** — які визначають форми фінансових відносин;

2) **рівнями** — які розмежовують їх за органами влади й управління.

У системі державних фінансів грошові потоки відображають відносини перерозподілу ВВП і формування державних фінансових ресурсів, в розрізі двох груп: централізованих і децентралізованих.

Основними **ланками державних фінансів** є:

1. **Бюджетна система**, її структура визначається Конституцією України та Бюджетним кодексом і залежить від форм державного устрою.

2. **Цільові фонди держави** призначені для фінансування певних потреб і видатків держави, які мають особливе значення для економічного і соціального розвитку суспільства. Специфіка цільових фондів полягає у їх цільовому призначенні та чітко визначених джерелах формування.

3. **Державний кредит** характеризує відносини, при яких держава виступає позичальником, а кредиторами — юридичні й фізичні особи цієї та інших країн, уряди інших країн, міжнародні організації та фінансові інститути.

4. Фінанси державного сектора економіки відображають відносини, що характеризують грошові потоки на підприємстві й відображають процеси формування, розподілу і перерозподілу його доходів.

2.2. Фінанси суб'єктів господарювання

Базовою основою фінансової системи виступають фінанси суб'єктів господарювання.

Призначення —► забезпечення діяльності підприємств

Роль —► створюють ВВП, який виступає об'єктом фінансових відносин

Суть (зміст) —► відображають економічно зумовлені відносини між підприємствами і державою, підприємствами і банками, між самими підприємствами, між підприємствами і працівниками, які мають розподільчий характер, грошову форму вираження і матеріалізуються у вигляді фінансових ресурсів підприємств

Виходячи із способів фінансового забезпечення своєї діяльності, розрізняють такі **методи господарювання**:

1. комерційний розрахунок;
2. неприбуткова діяльність;
3. кошторисне (бюджетне) фінансування.

Комерційний розрахунок передбачає відшкодування всіх витрат і отримання прибутку. Комерційні підприємства є основними платниками податків до бюджету. Через систему бюджетного перерозподілу забезпечується фінансування установ невиробничої сфери за рахунок частини вилученої вартості з підприємств, що здійснюють свою діяльність у галузях матеріального виробництва.

На принципах неприбутковості працюють, як правило, комунальні підприємства й установи соціального забезпечення. Вони передбачають як власні, так і бюджетні джерела фінансування наданих послуг. Для бюджетних організацій найголовнішою формою фінансування є бюджетні асигнування, що виділяються з відповідного бюджету на підставі планового документа — кошторису.

2.3. Міжнародні фінанси

Сфера міжнародних фінансів відображає:

1. рівень світового господарства;
2. обмінні та перерозподільні відносини на світовому рівні;
3. діяльність на цьому рівні як національних суб'єктів господарювання, так і держави.

2.4. Фінансовий ринок

Фінансовий ринок — важлива забезпечуюча сфера, складова фінансової та економічної систем. *Фінансовий ринок* виступає як:

1. своєрідна надбудова, через яку координується діяльність усієї фінансової системи;
2. сполучна сфера, через яку здійснюється рух фінансових ресурсів;

3. визначальний елемент ринкової економіки, без якого не може працювати весь ринковий механізм, оскільки все починається з фінансового забезпечення діяльності суб'єктів господарювання.

Суть відносин у сфері фінансового ринку полягає в купівлі-продажу фінансових ресурсів.

Мета фінансового ринку — забезпечити грошовими коштами всю систему ринків.

Фінансовий ринок складається з великої кількості різних каналів, через які гроші переливаються від власників заощаджень до позичальників.

Канали прямого фінансування — це канали, якими грошові кошти рухаються безпосередньо від власників до позичальників.

Канали непрямого фінансування — це канали, якими грошові кошти рухаються від власників до позичальників через фінансових посередників (банки, інвестиційні та страхові компанії, пенсійні фонди тощо).

Фінансовий ринок складається з *таких сегментів* (ринків):

- ❖ ринку кредитних ресурсів;
- ❖ ринку цінних паперів;
- ❖ ринку фінансових послуг;
- ❖ ринку грошей.

2.5. Страхування

Страхування складає відокремлену, специфічну ланку фінансової системи. Характерні ознаки страхування:

- ❖ розглядається як один із способів відшкодування за рахунок резервів збитків юридичних і фізичних осіб, спричинених несприятливими обставинами (страховими подіями, ризиками);

- ❖ відображає відносини з приводу формування і використання колективних страхових фондів за рахунок страхових внесків;

- ❖ посідає проміжне місце між фінансами суб'єктів господарювання та державними фінансами.

Здійснення страхування забезпечується через страхові компанії, які є суб'єктами підприємництва.

ТЕМА 3. ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА І ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ

1. Фінансова політика, її зміст і завдання.
2. Фінансовий механізм і його складові елементи.
3. Фінансове планування: суть, принципи, методи, завдання.

1. Фінансова політика, її зміст і завдання

Фінансова політика визначається як:

1. політика держави та інших суб'єктів господарювання у сфері фінансів;

2. складова частина економічної політики держави (суб'єктів економіки);

3. сукупність фінансових заходів (розподільчих і перерозподільчих), які здійснюються відповідними суб'єктами через фінансову систему.

Залежно від рівня економічної системи, розрізняють:

1. фінансову політику держави (макрорівень);

2. фінансову політику підприємства (мікрорівень).

Зміст фінансової політики держави виражається в єдності її ланок.

Ланки фінансової політики:

1. Розробка науково обґрунтованих концепцій розвитку фінансів.

2. Визначення основних напрямів використання фінансів, виходячи із необхідності вирішення економічних і соціальних завдань, що стоять на цей момент перед державою.

3. Здійснення практичних дій, спрямованих на досягнення поставлених цілей.

Мета — оптимальний розподіл ВВП між галузями національної економіки, соціальними групами населення, територіями.

Завдання — забезпечення реалізації тої чи іншої державної програми відповідними фінансовими ресурсами.

Форми вираження фінансових заходів:

1. фінансове законодавство;

2. фінансовий механізм (система форм і методів мобілізації фінансових ресурсів);

3. структура доходів і видатків бюджету держави.

Залежно від характеру заходів і часу, на які вони розраховані, розрізняють: фінансову стратегію і фінансову тактику.

Фінансова стратегія — основні напрямки використання фінансів на тривалу перспективу. Прикладом стратегічних завдань і відповідно їх фінансового забезпечення є впровадження власної грошової одиниці, проведення приватизації, подолання інфляції, спаду виробництва.

Фінансова тактика — спрямована на вирішення завдань окремого етапу розвитку країни і полягає у зміні форм організації фінансових відносин. Прикладом фінансової тактики є вдосконалення системи оподаткування, надання пільг окремим платникам, територіальний перерозподіл фінансових ресурсів через бюджетну систему.

Фінансова політика підприємства — це система форм і методів, які використовуються для фінансового забезпечення його функціонування і досягнення визначеної мети.

Основні завдання фінансової діяльності підприємства:

1. Фінансове забезпечення поточної виробничо-господарської та інвестиційної діяльності.

2. Пошук резервів збільшення доходів, прибутку, підвищення рентабельності і платоспроможності.

3. Виконання фінансових зобов'язань перед господарськими суб'єктами, бюджетом, банками.

4. Мобілізація фінансових ресурсів у розмірах, необхідних для фінансування розвитку, збільшення власного капіталу тощо.

5. Контроль за ефективним, цільовим розподілом і використанням фінансових ресурсів.

1. Фінансовий механізм і його складові елементи
2. Фінансове планування: суть, принципи, методи, завдання

Базові поняття: фінансова політика, фінансова стратегія, фінансова тактика, фінансовий механізм, фінансові методи, фінансове планування, фінансові важелі, фінансові стимули, фінансові санкції, фінансове регулювання, фінансовий контроль, управління фінансами.

2. Фінансовий механізм і його складові елементи

Фінансовий механізм — сукупність форм і методів, за допомогою яких забезпечується система розподілу і перерозподілу ВВП, формування та використання фінансових ресурсів суб'єктів економіки.

Основні фінансові методи:

1. **Фінансове планування** — діяльність щодо складання планів, формування і використання фінансових ресурсів на рівні підприємств, галузевих структур, адміністративно-територіальних одиниць, держави в цілому

2. **Оперативне управління** — втручання у розподільчі процеси з метою ліквідації диспропорцій, своєчасного перерозподілу коштів, забезпечення досягнення запланованих результатів.

3. **Фінансовий контроль** — перевірка правильності вартісного розподілу та перерозподілу ВВП і НД за відповідними фондами грошових коштів та їх цільовим використанням.

4. **Методи фінансового забезпечення**, основними з яких є:

1. Бюджетне фінансування.
2. Кредитування.
3. Самофінансування.

5. **Фінансове регулювання діяльності**, яке відбувається двома способами:

5.1. **Сальдовим**, при якому розподіл створеної вартості здійснюється за окремими елементами, серед яких лише один є результативним (сальдовим).

5.2. **Податковим**, тобто через систему оподаткування як вилучення частини доходів підприємств та організацій, а також населення і спрямування цих коштів у бюджет та державні цільові фонди для задоволення державних потреб.

Фінансове регулювання здійснюється через:

1. **систему норм і нормативів** — характеризують певний рівень забезпечення видатків, різних видів витрат фінансових ресурсів (ставки, норми відрахувань податків, платежів до бюджету, інших відрахувань до позабюджетних фондів);

2. **ліміти** — певні обмеження на використання коштів державного бюджету, підприємств (на зарплати, премії, стипендії, на господарські потреби) або населення;

3. **фінансові резерви** — тимчасово вилучені з обороту фінансові ресурси, які мобілізуються в спеціальних фондах для їх використання в майбутньому при настанні непередбачених ситуацій (війнах, стихійних лихах тощо).

Основні фінансові важелі, стимули і санкції:

Важелі — конкретні форми розподілу і перерозподілу ВВП, встановлений порядок фінансування, кредитування та інвестування. До фінансових важелів належать: *податки, обов'язкові збори, норми амортизації, норми витрачання коштів у бюджетних установах, орендна плата, відсоток за кредит, дотації, субвенції.*

Стимули — заробітна плата, доходи працівників, премії, пенсії, стипендії, матеріальні допомоги, надання різних пільг. *До стимулів належать також заохочувальні фонди, створені з прибутку, бюджетне фінансування ефективних напрямів розвитку національної економіки, фінансування підготовки і перепідготовки кадрів, спеціальні фінансові пільги (податкові пільги і прискорена амортизація).*

Санкції охоплюють:

Штрафи — ступінь матеріального впливу на винних у порушенні законодавства, угод або чинних правил; накладаються, як правило, у твердій грошовій сумі.

Пеню — накладають при невчасному виконанні грошових зобов'язань і нараховують за кожен день протермінування; встановлюється у відсотках від суми протермінованого платежу.

Нормативно-правове забезпечення — регулює взаємодію елементів фінансового механізму. До його складу входять: Конституція України, Закони ВРУ, Укази Президента, Декрети і Постанови КМУ, інструкції, накази, положення міністерств, міжнародні договори тощо.

Вдосконалення фінансового механізму в Україні здійснюється за такими напрямами:

- ☛ створення передумов для розвитку ринку в Україні;
- ☛ забезпечення раціональних пропорцій розподілу і перерозподілу ВВП і НД;
- ☛ вихід із фінансової кризи та забезпечення необхідних темпів економічного зростання;
- ☛ науково-обґрунтоване фінансове планування та прогнозування обсягів фінансових ресурсів;
- ☛ підвищення результативності фінансового контролю;
- ☛ вдосконалення механізму дії фінансових санкцій, важелів, стимулів;
- ☛ адекватне правове і нормативне забезпечення функціонування всього фінансового механізму.

3. Фінансове планування: суть, принципи, методи, завдання

Фінансове планування — елемент фінансового механізму, діяльність пов'язана з управлінням фінансами; є процесом формування і використання централізованих і децентралізованих фінансових ресурсів. Його особливість — здійснюється тільки у грошовій формі і дозволяє дослідити рух грошової форми вартості, який не співпадає з розподілом вартості в натуральній формі.

Основна мета фінансового планування — найточніше визначення майбутніх витрат і доходів, які б забезпечували нормальну діяльність держави і підприємницьких структур.

Зміст фінансового планування реалізується через розробку системи заходів щодо забезпечення розвитку суб'єктів економіки необхідними фінансовими ресурсами.

Принципи фінансового планування:

1. Наукова обґрунтованість — проведення розрахунків фінансових показників на основі певних методик з урахування передового досвіду, використання ПЕОМ, економіко-математичних методів, що передбачають багатоваріантність розрахунків і вибір найоптимальнішого з них.

2. Єдність фінансових планів — проявляється в єдності фінансової політики, єдиному розподілі ВВП, єдиній методології фінансових розрахунків тощо.

3. Безперервність — взаємозв'язок перспективних, поточних і оперативних фінансових планів.

4. Стабільність — незмінність показників фінансових планів.

Об'єктом фінансового планування виступають фінансові ресурси, головними з яких є: прибуток, амортизаційні відрахування, податки тощо.

Суб'єктами фінансового планування виступають окремі підприємства, міністерства, відомства, державні комітети, фінансові органи, органи державного управління на місцевому рівні та інші.

При визначенні фінансових показників використовуються певні **методи планування**:

Метод коефіцієнтів (екстраполяції) — перенесення на майбутні періоди встановлених у минулому тенденцій або розповсюдження вибіркового даних на іншу частину сукупності досліджуваних об'єктів, які самі не були досліджені (використовується при індексації вартості основних фондів, дооцінці товарно-матеріальних цінностей, плануванні прибутку тощо). **Перевага** — простота у використанні. **Недоліки** — разом з коефіцієнтами механічно переносяться на майбутнє недоліки попереднього періоду та не вишуковуються внутрішні резерви.

Нормативний метод — базується на розрахунку фінансових показників на основі встановлених норм і нормативів (нормативи утворення фондів, амортизаційних відрахувань, нормативи розподілу прибутку, норми витрачання коштів у бюджетних установах тощо).

Балансовий метод — передбачає відповідність видатків джерелам їхнього покриття, ув'язує всі розділи фінансового плану, внаслідок чого досягається збалансованість плану (ув'язка доходів і видатків).

Крім названих, використовуються **методи економіко-математичного моделювання, аналітичний метод тощо.**

Основним документом фінансового планування є **фінансовий план** — план формування і використання фінансових ресурсів.

Поточне фінансове планування має на меті реалізацію фінансової стратегії підприємства в більш короткостроковому періоді.

Поточне фінансове планування охоплює складання **таких фінансових планів:**

- 📄 прогноз обсягів реалізації;
- 📄 баланс доходів і видатків;
- 📄 прогнозний баланс активів і пасивів підприємства;
- 📄 план формування і використання фінансових ресурсів;
- 📄 розрахунок точки беззбитковості (межі рентабельності);
- 📄 план надходження і використання грошових коштів.

Оперативне фінансове планування має на меті реалізацію поточних фінансових планів і конкретизацію їх показників у формі бюджетів — як оперативних фінансових планів короткострокового періоду (до 1 року).

Установи невиробничої сфери, бюджетні організації складають кошториси доходів і видатків.

Види кошторисів:

- 📄 **індивідуальні;**
- 📄 **загальні;**
- 📄 **кошториси централізованих заходів;**
- 📄 **зведені.**

На рівні держави складається **баланс фінансових ресурсів і видатків держави** — для визначення обсягів фінансових ресурсів, що створюються в країні, напрямів їх використання, збалансування доходів і витрат держави.

ТЕМА 4. ФІНАНСИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ТА НЕПРИБУТКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

1. Поняття фінансів підприємств. Організація фінансових відносин підприємств.
2. Методи організації фінансової діяльності підприємств.
3. Фінансові ресурси підприємств.

1. Поняття фінансів підприємств. Організація фінансових відносин підприємств

Фінанси підприємницьких структур — одна із основних ланок фінансової системи держави. Це відносно самостійна і особлива сфера функціонування фінансів, яка має свою специфіку організації та принципи реалізації притаманних їй функцій. **Специфіка фінансів підприємницьких структур** — за їх допомогою мобілізуються кошти і створюються фонди фінансових ресурсів не для подальшого перерозподілу (державні фінанси), а для обслуговування процесу виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг. Фінансам підприємств притаманний первинний розподіл створеного продукту на фонди нагромадження і споживання, відновлення матеріальних елементів процесу виробництва.

Модель фінансової діяльності підприємства:

$$Г — Т - \dots \text{Виробництво} \dots - Т' — Г',$$

де Г — початково авансовані кошти у процес виробництва (статутний капітал, бюджетні асигнування, банківські кредити);

Т — витрати підприємства на оплату матеріальних і трудових ресурсів;

Т' — готова продукція;

Г' = Г + грошові нагромадження.

Грошові нагромадження = (непрямі податки + прибуток)

2. Методи організації фінансової діяльності підприємств

Методи фінансової діяльності підприємств:

1. Комерційний розрахунок.
2. Неприбуткова діяльність.
3. Кошторисне фінансування.

Комерційні підприємства здійснюють свою діяльність на засадах комерційного розрахунку.

Принципи комерційного розрахунку:

1. *Господарська і юридична самостійність*. Проявляється у можливості прийняття самостійних рішень з питань виробничої та господарської діяльності; наявність юридичної адреси, поточного рахунку в банку, самостійність балансу.

2. *Самоокупність* — покриття власними доходами витрат на просте відтворення.

3. *Прибутковість* — покриття витрат на просте відтворення і формування прибутку.

4. *Самофінансування* — покриття за рахунок отриманого прибутку витрат на просте відтворення, дебіторської заборгованості, кредитів і відсотків на них.

5. *Фінансова відповідальність за результати діяльності*, своєчасне виконання зобов'язань, сплату податків.

Неприбуткова діяльність підприємств зумовлена забезпеченням ними

певних потреб суспільства (освіта, охорона здоров'я, культура, наука).

Принципи неприбуткової діяльності:

1. *Господарська і юридична самостійність*, що має певні обмеження:

- ☛ з боку замовників, які визначають характер і напрями діяльності;
- ☛ з боку держави, що регламентує рівень витрат;

2. *Самоокупність*;

3. *Фінансова відповідальність*.

Кошторисне фінансування пов'язане із покриттям видатків за рахунок державного чи місцевого бюджетів на основі складених кошторисів.

Принципи кошторисного фінансування:

1. *Плановість* — виділення коштів здійснюється згідно з плановими документами та кошторисом.

2. *Цільовий характер* — виділені кошти спрямовуються лише на цілі, передбачені кошторисами.

3. *Виділення коштів залежно від характеру показників діяльності установи* — фінансування здійснюється згідно з кошторисом, виходячи з фактичних оперативно-сітьових показників.

4. *Підзвітність* — звітність бюджетної установи керівним розпорядникам коштів.

3. Фінансові ресурси підприємств

Фінансові ресурси підприємства — це сума коштів, спрямованих в основні та оборотні засоби підприємства. Вони характеризують фінансовий потенціал, тобто можливість підприємства у проведенні витрат з метою отримання прибутку.

За рахунок фінансових ресурсів здійснюються витрати на виробництво і реалізацію товарів, робіт, послуг, а також інші витрати, пов'язані з діяльністю підприємства. Витрати — виражені в грошовій формі витрати матеріальних трудових, фінансових ресурсів на здійснення господарської діяльності.

На основі здійснених витрат у підприємства формуються доходи.

Доходи виступають об'єктом розподільчих відносин. Вони поділяються на такі групи:

- від виробничої діяльності;
- від реалізації майна;
- від фінансової діяльності;
- від перерозподілу фінансових ресурсів через фінансову діяльність.

Після відшкодування понесених витрат, виплати заробітної плати, розрахунків із бюджетом, державними цільовими фондами і банками визначаються фінансові результати — прибуток чи збиток. ***Прибуток*** — це перевищення валових доходів над валовими витратами. ***Збиток*** — навпаки, перевищення витрат над доходами. Основним джерелом формування внутрішніх фінансових ресурсів підприємства є прибуток, який виступає основним критерієм ефективності здійснення виробничо-комерційної діяльності підприємства.

Прибуток — це виражений у грошовій формі чистий дохід підприємства на вкладений капітал, відображає всі види прибутку від різних

видів діяльності, отриманого підприємством в грошовій, матеріальній і нематеріальній формах протягом звітного періоду як на території України, так і за її межами.*

В результаті формується прибуток до розподілу (чистий), який використовується на формування різних фондів згідно з установчими документами підприємства. На підприємствах формуються такі **фонди**:

1. резервний фонд;
2. фонд розвитку виробництва;
3. фонд матеріального заохочення;
4. фонд соціального розвитку;
5. фонд фінансування капіталовкладень;
6. фонд виплати дивідендів.

ТЕМА 5. ДЕРЖАВНІ ФІНАНСИ

1. Система державних фінансів, функції державних фінансів.
2. Державні доходи, методи та джерела формування.
3. Державні видатки, основні напрями використання.

Нормативна База: Конституція України, Бюджетний кодекс України, ЗК «Про місцеве самоврядування», ЗУ «Про державний бюджет на 2013 рік», Постанова ВРУ «Про Основні напрями бюджетної політики на 2013 рік».

МЕТОЮ – засвоїти та поглибити теоретичні знання про систему державних фінансів в розрізі державних доходів і державних видатків.

1. Система державних фінансів

Державні фінанси — складова сфера фінансової системи, яка забезпечує фінансування загальнодержавних програм.

За економічним змістом **державні фінанси** — сукупність процесів розподілу і перерозподілу вартості ВВП, що виникають у процесі формування, розподілу і використання централізованих фондів грошових коштів та призначені для фінансового забезпечення виконання державою покладених на неї функцій.

Суб'єктами вказаних фінансових відносин виступають держава, з одного боку, та юридичні особи й домогосподарства — з іншого.

При цьому останні можуть виступати як платниками податків та інших обов'язкових платежів і зборів до бюджетів різних рівнів, так і розпорядниками бюджетних коштів, отриманих відповідно до бюджетних призначень.

За рівнем управління державні фінанси поділяються на загальнодержавні та місцеві (табл. 1).

Таблиця 1

Система державних фінансів

Рівні	Ланки				
	Загально-державні фінанси	Державний бюджет	Цільові державні фонди	Державний кредит	Фінанси підприємств державного сектора
	Місцеві фінанси	Місцеві бюджети	Регіональні фонди (цільові фонди місцевого самоврядування)	Місцеві позики	Фінанси комунальних (муніципальних) підприємств

Загальнодержавні фінанси – призначені для забезпечення тих потреб суспільства, які мають загальнонаціональний характер і відображають інтереси держави загалом. Через загальнодержавні фінанси здійснюється територіальний розподіл ВВП з метою збалансованого розвитку окремих регіонів.

Місцеві фінанси – являють собою фінансову базу місцевих органів влади та управління. Вони забезпечують регіональні потреби у фінансових ресурсах та доходах, їх внутрішньо територіальний перерозподіл. Основне призначення місцевих фінансів – забезпечення відносної фінансової незалежності й автономності регіональних адміністративних формувань (областей, районів) та поселень.

Основна проблема структурної побудови системи державних фінансів – встановлення оптимального співвідношення між її рівнями.

З одного боку, рівень загальнодержавної централізації має бути таким, щоб надійно забезпечувати загальнонаціональні інтереси. Брак коштів у центральних органів влади і управління підриває їх фінансову, а відтак і політичну силу, звужує можливості їх впливу, що може негативно позначитися на країні в цілому.

З іншого боку, рівень загальнодержавної централізації не може підривати фінансової бази регіонів. Місцеві органи управління і влади потребують достатньо фінансових стимулів для ефективної діяльності. Якщо цього немає, місцева влада перетворюється у звичайних виконавців, які тільки отримують кошти, а не заробляють їх самостійно.

Сутність державних фінансів виражається через **функції**, які вони виконують:

1. Формування централізованих фондів грошових коштів. Знаходить своє відображення у державних доходах.
2. Використання державних доходів. Має практичне втілення у державних видатках.
3. Контроль за розподілом фінансових ресурсів. Зовнішньою формою прояву цієї функції є державний фінансовий контроль.

2. Державні доходи

Державні доходи — першооснова фінансового господарства держави. **Державні доходи** — грошові відносини з приводу розподілу та перерозподілу ВВП, пов'язані з формуванням фінансових фондів держави.

За матеріальним змістом державні доходи — сума коштів, що мобілізується державою для виконання своїх функцій, їх склад наведено на рис. 2.

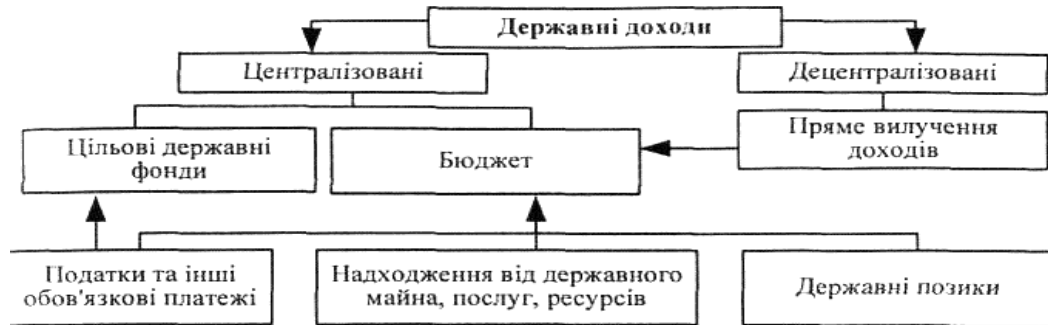

Рис. 1 Система державних доходів

Таблиця 2

Методи і джерела формування державних доходів

Методи	Види державних доходів	Джерела формування
1. Продуктивна діяльність:		
1.1. Підприємницька діяльність	частина прибутку державних підприємств	ВВП
1.2. Державні послуги	державне мито	ВВП
	компенсаційні доходи (відрахування на геологорозвідувальні, дорожні роботи тощо)	
2. Державне майно та ресурси:		
2.1. Від майна та майнових прав	разові (приватизація)	національне багатство
	постійні (орендна плата, доходи від корпоративних прав)	ВВП
2.2. Від ресурсів та угідь	платежі за ресурси	національне
	концесії	ВВП
3. Податковий	податки	ВВП, зовнішні
4. Позичковий	зовнішні позики	зовнішні джерела
	внутрішні позики	ВВП, зовнішні
5. Емісійний	емісійний дохід	—

3. Державні видатки

Державні видатки — грошові відносини, що складаються при використанні централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів держави з метою фінансування витрат розширеного відтворення, задоволення інших суспільних потреб.

За *матеріальним змістом державні видатки* — сума коштів, що використовується державою в процесі здійснення її фінансової діяльності.

Завдання державних видатків — забезпечення раціонального розміщення та ефективного використання державних коштів.

Склад і напрями використання державних видатків визначаються характером функцій держави (рис. 3).

Рис. 2. Система державних видатків

Об'єктивні передумови функціонування державних фінансів визначаються необхідністю фінансування загальнонаціональних потреб:

1. Структурна перебудова економіки.
2. Охорона навколишнього природного середовища та ядерна безпека.
3. Національна оборона та правоохоронна діяльність.
4. Фундаментальні наукові дослідження.
5. Освіта та підготовка кадрів.
6. Охорона здоров'я.
7. Соціальний захист і соціальне забезпечення населення.
8. Інші суспільні потреби.

ТЕМА 6. МІСЦЕВІ ФІНАНСИ

1. Суть та основи організації місцевих фінансів
2. Інституційна структура місцевих фінансів
3. Функції місцевих фінансів

1. Суть та основи організації місцевих фінансів

В основі визначення місцевих фінансів лежить чіткий розподіл повноважень між державною владою та місцевим самоврядуванням. Розподіл вказаних повноважень визначається теоріями місцевого самоврядування:

Теорія природних прав общини — існують природні права общини на зразок природних прав людини і громадянина. Община, як самоврядний

територіальний колектив, є таким же утворенням, що й держава. Місцеве самоврядування має власну компетенцію, а держава може впливати на діяльність територіального колективу через законодавство.

Державна теорія місцевого самоврядування — органи місцевого самоврядування є органами державного управління, перебувають у структурі державної влади та підпорядковані їй. Функції та завдання місцевого самоврядування визначаються державною владою.

Теорія муніципального дуалізму — органи місцевого самоврядування мають власну компетенцію у сфері громадсько-господарських відносин. У сфері політичних відносин місцеві органи перебувають у структурі державної влади та є її представниками на місцевому рівні. Ця теорія набула особливої актуальності з підписанням у 1985 р. Європейської хартії про місцеве самоврядування. Характерна для України.

Отже, **місцеві фінанси** — система формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення місцевим органам влади виконання покладених на них функцій і завдань, як власних, так і делегованих державною владою.

В основі розмежування повноважень між державною та місцевою владою лежать такі принципи: 1), доцільність; ефективність; субсидіарність.

За чинним законодавством, до сфери компетенції місцевого самоврядування належать:

соціальне обслуговування; початкова і середня освіта; охорона здоров'я; дорожнє господарство; благоустрій; житлово-комунальне господарство; працевлаштування безробітних; економічна інфраструктура; екологічні проблеми; організація землекористування.

Необхідність існування місцевих фінансів визначається певними **причинами**:

1. товарно-грошові відносини;
2. наявність територіальних колективів;
3. відокремлення функцій і завдань місцевого самоврядування.

2. Інституційна структура місцевих фінансів

Джерелами формування місцевих бюджетів виступають:

Власні доходи — надходження, що формуються на території, підзвітній місцевому органу влади згідно з його рішенням. Використовуються на фінансування власних повноважень місцевої влади.

Закріплені — податкові та інші надходження, що зараховуються до відповідного рівня бюджетної системи і використовуються на фінансування як власних, так і делегованих повноважень.

Регульовані податки — перерозподіляються між державним і місцевими бюджетами за встановленими нормативами.

Склад доходів місцевих бюджетів включає:

1. Закріплені доходи;
2. Власні доходи;
3. Регульовані доходи.

Місцеве самоврядування може формувати єдиний позабюджетний фонд, кошти якого використовуються на виконання програм місцевого значення.

Джерела формування фонду:

1. Додаткові доходи, отримані внаслідок розв'язання соціально-економічних проблем.
2. Добровільні внески та пожертвування.
3. Доходи від місцевих позик, аукціонів, грошово-речових лотерей.
4. Доходи від розпродажу майна ліквідованих комунальних підприємств.
5. Орендна плата.
6. Штрафи та фінансові санкції.
7. Доходи від продажу населенню квартир і будинків.
8. Інші надходження.

Цільові фонди органів місцевого самоврядування формуються у складі спеціального фонду місцевих бюджетів — фонд фінансування дорожніх робіт, фонд охорони навколишнього природного середовища тощо.

В Україні система комунальних платежів одержавлена. Компетенція ***органів місцевого самоврядування*** обмежується **функціями**:

1. встановлення цін і тарифів на побутові, комунальні, транспортні послуги в порядку та розмірах, визначених законодавством;
2. погоджування вказаних питань з підприємствами та організаціями, що не належать до комунальної власності.

Як наслідок, комунальні платежі є незбалансованими з видатками, а комунальні підприємства — збитковими.

Комунальний кредит - система відносин між органом місцевого самоврядування та юридичними і фізичними особами з приводу поворотного, строкового, платного отримання фінансових ресурсів для вирішення соціально-економічних програм місцевого значення.

Форми комунального кредиту: облігаційні позики; безоблігаційні позики; цільові кредити спеціалізованих комерційних банків.

3. Функції місцевих фінансів

Місцеві фінанси виконують низку **функцій**:

1. Розподіл і перерозподіл вартості ВВП. Об'єктом виступають муніципальні витрати у ВВП. При цьому органи місцевого самоврядування застосовують свої статутні права, політику цін і тарифів, податкове регулювання в межах визначеної державою компетенції.

2. Формування фіскальної політики на місцевому рівні. Повноваження

місцевої влади зводяться до встановлення місцевих податків і зборів, визначених законодавством, а також надання пільг зі сплати податків у частині їх надходження до місцевих бюджетів.

3. Фінансування громадських послуг. Ця функція передбачає фінансування заходів, закріплених за місцевим самоврядуванням.

4. Забезпечення економічного зростання. Реалізується через систему капітальних витрат, операції на ринку позичкових капіталів, діяльність на ринку нерухомості та землі.

ТЕМА 7. БЮДЖЕТ І БЮДЖЕТНА СИСТЕМА

1. Соціально-економічна суть і функції бюджету держави.
2. Принципи бюджетного устрою.
3. Бюджетна класифікація.
4. Бюджетний процес.

1. Соціально-економічна суть і функції бюджету держави

Державний бюджет — складова ланка державних фінансів. Функціонування бюджету держави визначається такими причинами:

- ✧ існуванням товарно-грошових відносин;
- ✧ функціонуванням держави;
- ✧ потребами розширеного відтворення.

Суть бюджету виражається через функції, які він виконує.

Державний бюджет як складова ланка фінансової системи виконує **розподільчу і контрольну функції**.

Особливості розподільчої функції бюджету:

- ✧ основним об'єктом розподілу виступає чистий дохід суспільства — національний дохід;
- ✧ одна і та ж частина національного доходу може багаторазово проходити через бюджетний розподільчий механізм (наприклад, прибуток, заробітна плата);
- ✧ багатоканальність грошових потоків.

В умовах сьогодення суттєво зростає роль бюджету як фінансового важеля. **Бюджетна політика** має забезпечувати вирішення таких важливих завдань:

- ≡ забезпечення фінансової стабілізації;
- ≡ стимулювання інвестиційної активності;
- ≡ скорочення непродуктивних виплат з бюджету;
- ≡ зміцнення дохідної частини бюджету за рахунок удосконалення системи оподаткування;
- ≡ створення системи дієвого фінансового контролю за ефективним використанням державних видатків;
- ≡ посилення контролю за величиною державного боргу.

2. Принципи бюджетного устрою

Бюджетний устрій — організація і принципи побудови бюджетної системи. Бюджетний устрій визначається державним устроєм та адміністративно-територіальним поділом.

Основні засади бюджетного устрою:

- ☀ встановлення принципів побудови бюджетної системи;
- ☀ виділення видів бюджетів;
- ☀ розмежування доходів і видатків між ланками бюджетної системи;
- ☀ організація взаємовідносин між бюджетами.

Принципи побудови бюджетної системи України визначені Бюджетним кодексом:

1. Єдність;
2. Збалансованість;
3. Самостійність;
4. Повнота;
5. Обґрунтованість;
6. Ефективність;
7. Субсидіарність;
8. Цільове використання коштів;
9. Справедливість та неупередженість;
10. Публічність і прозорість;
11. Відповідальність.

3. Бюджетна класифікація

Бюджетна класифікація — групування доходів і видатків бюджету за однорідними ознаками з чіткою системою розміщення і присвоєння окремим підрозділам бюджету певних найменувань і порядкових номерів.

Бюджетна класифікація містить такі розділи:

1. доходи бюджету;
2. видатки бюджету;
3. фінансування бюджету;
4. державний борг.

Класифікація фінансування бюджету визначає джерела отримання фінансових ресурсів, необхідних для покриття дефіциту або ж відображає напрями використання коштів, що утворилися внаслідок перевищення доходів над витратами.

Класифікація фінансування бюджету містить розділи:

- ☀ фінансування за типом кредитора;
- ☀ фінансування за типом боргового зобов'язання.

Класифікація державного боргу містить інформацію про усі непогашені борги органів управління для вивчення їхнього впливу на стан економіки держави. непогашений борг класифікується за типом кредитора і за типом боргового зобов'язання з розподілом на зовнішній і внутрішній.

Основне призначення бюджетної класифікації — забезпечення загальнодержавної порівнянності бюджетної інформації.

4. Бюджетний процес

Бюджетний процес — організація і порядок складання, розгляду, затвердження та виконання бюджету, складання звіту та його затвердження. Він складається з двох частин:

1. бюджетного планування;
2. виконання бюджету.

Бюджетне планування містить складання, розгляд, затвердження проекту бюджету. **Завдання бюджетного планування:**

- ↪ достовірне визначення обсягу та джерел формування доходів бюджету;
- ↪ оптимальний розподіл видатків за окремими групами і галузями;
- ↪ збалансування бюджету.

ТЕМА8. ДОХОДИ І ВИДАТКИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ

1. Механізм формування та використання бюджетного фонду.
2. Кодування доходів бюджету.
3. Кодування видатків бюджету.

За функціональною будовою бюджет містить дохідну і видаткову частини (табл. 1).

Таблиця 1

Механізм формування та використання бюджетного фонду

Джерела		Державний бюджет	Напрями використання	
1	податкові надходження		1	економічна діяльність держави
2	неподаткові надходження		2	соціальна сфера і соціальний захист населення
3	доходи від операцій з капіталом		3	державне управління, правоохоронна діяльність
4	бюджетні трансферти		4	національна оборона
5	цільові бюджетні фонди		5	зовнішньоекономічна діяльність
		6	обслуговування державного боргу	

Важливим елементом бюджетного устрою є розмежування доходів і видатків між окремими автономними бюджетами. **Розмежування доходів може проводитися двома методами:**

1. закріплення доходів за кожним бюджетом у повній сумі чи за твердо фіксованими нормативами в умовах автономності кожного бюджету;

2. встановлення системи бюджетного регулювання в умовах єдності бюджету, тобто проведення відррахувань до бюджетів нижчих рівнів, виходячи з їх потреб.

Відповідно, всі доходи поділяються на закріплені та регульовані. Загальні принципи розмежування доходів визначені Бюджетним Кодексом, а фактичний їх склад затверджується при прийнятті Закону "Про державний бюджет на поточний рік".

Розмежування видатків ґрунтується на призначенні того чи іншого бюджету: з центрального бюджету фінансуються видатки загальнодержавного характеру, а з відповідних місцевих бюджетів — видатки регіонального значення. При цьому можуть застосовуватися **два підходи**:

- ☀ розподіл за територіальною ознакою;
- ☀ розподіл, виходячи з відомчого підпорядкування.

2. Кодування доходів бюджету.

Доходи бюджету класифікуються за восьмизначним кодом (табл. 2).

Таблиця 2

Кодування доходів бюджету

Порядковий номер цифр у кодї	Значення коду
перша	група бюджетних надходжень
друга	підгрупа бюджетної класифікації
третя і четверта	розділ
п'ята і шоста	параграф конкретного розділу
сьома і восьма	вид бюджету

3. Кодування видатків бюджету.

Функціональна класифікація видатків проводиться у розрізі державних функцій (табл. 3).

Таблиця 3

Кодування видатків бюджету

№ розділу бюджетно і класифі-	Найменування розділу класифікації
Державні послуги	
1	Державне управління
2	Судова влада

3	Міжнародна діяльність
4	Фундаментальні дослідження
5	Національна оборона
6	Правоохоронна діяльність і забезпечення безпеки держави
Суспільні та соціальні послуги	
7	Освіта
8	Охорона здоров'я
9	Соціальний захист і соціальне забезпечення
10	Житлово-комунальне господарство
11	Культура та мистецтво
12	Засоби масової інформації
13	Фізична культура і спорт
Державні послуги, пов'язані з економічною діяльністю	
14	Промисловість та енергетика
15	Будівництво
16	Сільське господарство, рибальство і мисливство
17	Транспорт, шляхове господарство, зв'язок, телекомунікації й інформатика
18	Інші послуги, пов'язані з економічною діяльністю
19	Заходи, пов'язані з ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи та соціальним захистом населення
20	Охорона навколишнього природного середовища та ядерна безпека
21	Попередження та ліквідація надзвичайних ситуацій і наслідків стихійного лиха
22	Поповнення державних запасів і резервів

ТЕМА 9. ПОДАТКИ ТА ПОДАТКОВА СИСТЕМА

1. Суть і характерні ознаки податків.
2. Елементи системи оподаткування.
3. Податкова система і податкова політика України.
4. Види податків в Україні та порядок їх нарахування.

1. Суть і характерні ознаки податків

Податки виступають як обов'язкові платежі, що сплачуються юридичними та фізичними особами до бюджету в порядку та в терміни, передбачені чинним законодавством. Податкам властиві певні риси, що

відрізняють їх від понять "плата", "платіж", "відрахування".

Функції податків:

1. **Фіскальна** — забезпечує формування дохідної частини бюджету. Носії фіскальної суті мають відповідати вимогам постійності, стабільності, рівномірності розподілу фіскального тягаря у територіальному розрізі.

2. **Регулююча** — полягає у впливі податків на різні сторони діяльності платника. Використання податків, як фінансових важелів, ґрунтується на чинниках фіскальної достатності, економічної ефективності, соціальної справедливості.

3. **Контрольна** функція розкривається у тому, що податки є сигналізатором якісних і кількісних пропорцій, які складаються в соціально-економічному житті суспільства в результаті розподілу і перерозподілу ВВП. Це створює можливості для використання податків як засобів контролю.

Суспільне призначення податків виражається в єдності їх функцій.

2. Елементи системи оподаткування

Справляння податків засновується на виділенні таких **елементів системи оподаткування**:

- об'єкт податку;
- платник податку;
- суб'єкт податку;
- джерело сплати податку;
- масштаб вимірювання об'єкта податку;
- податкова ставка;
- податкова пільга; податкова квота.

Види податкових ставок:

- прогресивні;
- регресивні;
- пропорційні.

Методи встановлення податкових ставок:

- інтуїтивний;
- емпіричний;
- економіко-математичне моделювання.

3. Податкова система і податкова політика України

Податкова система — сукупність встановлених у країні податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та до державних цільових фондів, що справляються у встановленому законами України порядку.

Податкова політика — діяльність держави у сфері встановлення і справляння податків. Податкова політика України ґрунтується на певних **принципах**, визначених податковим законодавством:

1. стимулювання підприємницької, інвестиційної активності, сприяння впровадженню у виробництво досягнень науки і техніки;
2. обов'язковість;

3. рівнозначність і пропорційність;
4. рівність, недопущення проявів податкової дискримінації;
5. соціальна справедливість;
6. стабільність;
7. економічна обґрунтованість;
8. рівномірність сплати;
9. компетенція;
10. єдиний підхід;
11. доступність.

4. Види податків в Україні та порядок їх нарахування

1) Загальнодержавні податки і збори

1. Податок на прибуток підприємств
2. Податок на доходи фізичних осіб
3. Податок на додану вартість
4. Акцизний податок
5. Збір за першу реєстрацію транспортного засобу
6. Екологічний податок
7. Рентна плата за нафту, природний газ і газовий конденсат, що видобуваються в Україні
8. Рентна плата за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами природного газу та аміаку територією України
9. Плата за користування надрами
10. Плата за землю
11. Збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію, крім електроенергії, виробленої кваліфікованими когенераційними установками
12. Збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на природний газ для споживачів усіх форм власності
13. Збір за користування радіочастотним ресурсом України
14. Збір за спеціальне використання води
15. Збір за спеціальне використання лісових ресурсів
16. Збір на розвиток виноградарства, садівництва та хмелярства
17. Мито
18. Єдиний внесок на загальнооб'язкове державне соціальне страхування

2) Місцеві податки і збори

1. Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки
2. Збір за місця для паркування транспортних засобів
3. Збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності
4. Туристичний збір

3) Спеціальні режими оподаткування

1. Фіксований сільськогосподарський податок;
2. Єдиний податок.

ТЕМА 10. ДЕРЖАВНІ ЦІЛЬОВІ ФОНДИ

1. Соціально-економічна суть цільових державних фондів.
2. Пенсійний фонд України.
3. Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.
4. Фонд соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності.
5. Фонд загальнообов'язкового державного страхування на випадок безробіття.

1. Соціально-економічна суть цільових державних фондів

Цільові державні фонди — це сукупність фінансових ресурсів, які знаходяться у розпорядженні держави або місцевих органів управління, які мають цільове призначення. Цільові фонди виступають одним із методів перерозподілу національного доходу і виконують два важливих **завдання**:

- 1) забезпечують додатковими коштами пріоритетні сфери економіки;
- 2) розширюють коло соціальних послуг населенню.

Необхідність функціонування цільових державних фондів обумовлюється такими **причинами**:

1. Бюджет, через незакріпленість більшої частини доходів, зумовлює дефіцитне фінансування окремих статей видатків. Цільові фонди забезпечують цільове спрямування та використання коштів.

2. Швидкі зміни в економічному житті зумовлюють необхідність прийняття оперативних рішень у сфері перерозподілу фінансових ресурсів. Таку оперативність забезпечити через бюджет досить важко, оскільки останній приймається у формі Закону і підлягає парламентському контролю. Цільові фонди формуються виконавчими органами і є більш прийнятними для виконання вказаних завдань.

3. Наявність дефіциту бюджету. За умови активного сальдо кошти того чи іншого цільового фонду можуть використовуватися на фінансування бюджетного дефіциту.

4. Багатогранність форм власності й господарювання, що передбачає використання в суспільстві не лише бюджетного механізму розподілу

національного доходу, а й інших його форм.

2. Пенсійний фонд України: призначення, джерела формування та напрями використання

Пенсійний фонд відображає страхування на випадок постійної втрати працездатності. Формою страхового відшкодування є **пенсії**.

Механізм формування та використання коштів фонду наведено на рис. 1.

Рис. 1. Механізм формування та використання Пенсійного фонду України

Найбільшу частину в бюджеті Пенсійного фонду посідають обов'язкові платежі на державне пенсійне страхування.

Касове виконання Пенсійного фонду здійснює поштово-пенсійний банк "Аваль".

3. Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування

З 01.01.2011 р. вступив у дію ЗУ «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», який змінив адміністрування внесків до пенсійного фонду та фондів соціального страхування.

Обліком платників єдиного внеску, забезпеченням збору та веденням страхових коштів, контролем за повнотою та своєчасністю їх сплати, веденням Державного реєстру'язкового державного соціального страхування займається Пенсійний фонд України. Потім ці суми перерозподіляються серед фондів соціального страхування (табл. 2).

Таблиця 2

Нарахування і розміри єдиного соціального внеску

Найменування	Значення
Фонд оплати праці найманих працівників, у т.ч. іноземців	Роботодавці нараховують і сплачують індивідуальний відсоток ЄСВ, який залежить від їхнього класу професійного ризику виробництва
	Наймани працівники сплачують 3,6% із суми заробітної плати
Винагороди фіз. особам за цивільно-правовими договорами, окрім цивільно-правового договору, укладеною з фіз. особою-підприємцем, якщо виконувані роботи (наданні послуги) відповідають видам діяльності, зазначеним у свідоцтві про держреєстрацію їх як підприємців	Підприємства нараховують і сплачують 34,7% на суму винагороди
	Наймани працівники сплачують 2,6% за рахунок отриманого доходу
Допомога з тимчасової непрацездатності (як перші п'ять днів за рахунок коштів підприємства, так і решта днів хвороби за рахунок Фонду Соцстрахування)	Підприємства нараховують і сплачують 33,2% на суму допомоги
	Наймани працівники сплачують 2% зі суми допомоги
Заробітна плата працівників-інвалідів	Роботодавці нараховують і сплачують 8,41% на фонд оплати праці, крім сум лікарняних
	Наймани працівники сплачують 3,6% зі суми зарплати

4. Формування та порядок використання коштів фонду соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності

Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності характеризує страхування на випадок тимчасової непрацездатності. Формою страхового відшкодування виступають ***допомоги на період втрати працездатності та на відшкодування частини витрат на відновлення працездатності.***

Створений відповідно до Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням" і є правонаступником Фонду соціального страхування України.

Джерелами формування коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням, є:

1) страхові внески страхувальників-роботодавців і застрахованих осіб, що сплачуються на умовах і в порядку, передбачених законом;

2) суми не прийнятих до зарахування витрат страхувальника за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням, пені, штрафів та інших фінансових санкцій, застосованих до страхувальників та посадових осіб відповідно до цього Закону та інших актів законодавства;

3) благодійні внески підприємств, установ, організацій та фізичних осіб;

4) асигнування із Державного бюджету України;

5) прибуток, одержаний від тимчасово вільних коштів Фонду, в

тому числі, резерву страхових коштів Фонду, на депозитному рахунку;

б) часткова сплата за путівки на санаторно-курортне лікування.

Кошти загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням, не включаються до Державного бюджету України, не підлягають вилученню та використовуються тільки за цільовим призначенням. У разі їх невикористання в поточному році вони переходять на наступний фінансовий рік.

5. Фонд загальнообов'язкового державного страхування на випадок безробіття

Фонд загальнообов'язкового соціального страхування на випадок безробіття забезпечує страхування на випадок втрати місця роботи. Формою страхового відшкодування виступають ***допомоги на безробіття, на***

перекваліфікацію, на працевлаштування.

Страхуванню на випадок безробіття підлягають особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту), включаючи тих, хто проходить альтернативну (невійськову) службу, працює неповний робочий день або неповний робочий тиждень та на інших підставах, передбачених законодавством про працю.

Матеріальне забезпечення здійснюється у таких формах:

1. допомога по безробіттю, у тому числі одноразова її виплата для організації безробітним підприємницької діяльності;
2. допомога по частковому безробіттю;
3. матеріальна допомога у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації безробітного;
4. матеріальна допомога по безробіттю, одноразова матеріальна допомога безробітному та непрацездатним особам, які перебувають на його утриманні;
5. допомога на поховання у разі смерті безробітного або особи, яка перебуває на його утриманні.

Соціальні послуги, які здійснюються за Законом «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» мають такі види:

- професійна підготовка або перепідготовка, підвищення кваліфікації та профорієнтація;
- пошук підходящої роботи та сприяння у працевлаштуванні, у тому числі шляхом надання роботодавцю дотації на створення додаткових робочих місць для працевлаштування безробітних та фінансування організації оплачуваних громадських робіт для безробітних;
- інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з працевлаштуванням.

Держава є гарантом забезпечення застрахованих осіб та надання їм відповідних соціальних послуг Фондом загальнообов'язкового державного страхування України на випадок безробіття. Усі застраховані особи є членами Фонду.

ТЕМА 11. ДЕРЖАВНИЙ КРЕДИТ І ДЕРЖАВНИЙ БОРГ

1. Суть, поняття та форми державного кредиту.

2. Суть і класифікація державних позик.
3. Державний борг і способи коригування позикової політики.

1. Суть, поняття та форми державного кредиту

Державний кредит — сукупність відносин, у яких держава виступає в ролі позичальника коштів, кредитора та гаранта. За допомогою державного кредиту залучаються вільні фінансові ресурси суб'єктів підприємницької діяльності та громадян, які використовуються для задоволення державних потреб.

Причини існування державного кредиту:

1. потреби у виконанні державою своїх функцій;
2. постійно зростаючі потреби держави;
3. бюджетний дефіцит.

Державний кредит має певні *спільні риси* з банківським кредитом:

1. поверненість;
2. строковість;
3. платність.

Форми державного кредиту:

- 1) державні позики;
- 2) використання частини вкладів населення в ощадних установах;
- 3) грошово-речові лотереї;
- 4) використання коштів державного позикового фонду.

2. Суть і класифікація державних позик

Класифікація державних позик:

1. За правовим оформленням:

- 1) На підставі угод.
- 2) Цінними паперами.

Види цінних паперів, якими оформляються позики:

- 1.2.1. **Облігації.**
- 1.2.2. **Казначейські зобов'язання.**

2. За місцем розміщення:

- 1) **Внутрішні .**
- 2) **Зовнішні.**

3. За правом емісії:

- 1) **Державні.**
- 2) **Місцеві.**

4. За характером використання цінних паперів:

- 1) **Ринкові.**
- 2) **Не ринкові.**

5. За забезпеченістю:

- 1) **Заставні.**
- 2) **Беззаставні.**

6. За терміном погашення:

- 1) **Короткострокові** (до 1 р.).
- 2) **Середньострокові** (1—5 рр.).
- 3) **Довгострокові** (більше 5 рр.).

7. За виплатою доходу:

- 1) **Відсоткові.**
- 2) **Виграшні.**
- 3) **Дисконтні.**

8. За характером погашення:

- 1) **Одноразова виплата.**
- 2) **Виплата частинами:**

9. За характером зобов'язань:

- 1) **З правом довготермінового погашення.**
- 2) **Без права довготермінового погашення.**

Передумови випуску державних позик:

1. Наявність кредиторів, що мають тимчасово вільні кошти.
2. Довіра кредиторів до держави.
3. Зацікавленість кредиторів у наданні позик державі.
4. Можливість держави своєчасно і повністю повернути борг і виплатити дохід.

Джерела погашення державних позик:

1. Доходи від інвестування позичених коштів у високоефективні проекти.
2. Додаткові надходження від податків.
3. Заощадження коштів завдяки зменшенню видатків.
4. Емісія грошей.
5. Рефінансований борг — залучені від нових позик кошти.

3. Державний борг і способи коригування позикової політики

Державний борг — сума заборгованості держави своїм кредиторам. Розрізняють такі ***види боргу***:

1. **Поточний.**
2. **Капітальний.**
3. **Внутрішній.**
4. **Зовнішній.**

Способи ***коригування позикової політики***:

1. ***Конверсія.***

2. Консолідація.
3. Уніфікація.
4. Обмін за регресивним співвідношенням облігацій попередніх позик на нові.
5. Відстрочка.
6. Анулювання.

ТЕМА 12. СТРАХУВАННЯ ТА СТРАХОВИЙ РИНОК

1. Сутність та значення страхування.
2. Принципи страхування.
3. Функції Страхування,
4. Посередники страхового ринку.

1. Сутність та значення страхування.

Страхування — це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій).

Страховик - це фінансова установа, яка створена у формі акціонерного, повного, командитного товариства або товариства з додатковою відповідальністю, а в окремих випадках і державної організації (фонди соціального страхування), що має статус юридичної особи та володіє ліцензією на право здійснення страхової діяльності. Така діяльність дозволяється виключно страховикам-резидентам України.

Страховик зобов'язаний:

1) *ознайомити* страхувальника з умовами та правилами страхування; протягом двох робочих днів, як тільки стане відомо про настання страхового випадку, *вжити заходів* щодо оформлення всіх необхідних документів для своєчасного здійснення страхової виплати або страхового відшкодування страхувальнику;

3) при настанні страхового випадку *здійснити страхову виплату* або виплату страхового відшкодування у передбачений договором строк;

4) *тримати в таємниці* відомості про страхувальника та його майновий стан за винятком випадків, передбачених законодавством України.

Умовами договору страхування можуть бути передбачені також інші обов'язки страховика.

Страхувальник - це юридична або дієздатна особа, яка уклала договір на страхування, сплатила належні внески і в разі настання страхового випадку має право отримати відшкодування в межах

застрахованої відповідальності або страхової суми, обумовленої в полісі.

2. Принципи страхування.

Рис.1. Принципи страхування

3. Функції страхування:

1. Ризикова;
2. Превентивна або попередження;
3. Ощадна;
4. Контрольна.

Сукупність страхових відносин поділяють на 4 галузі:

1. майнове страхування;
2. особисте страхування;
3. страхування відповідальності;
4. страхування підприємницьких ризиків.

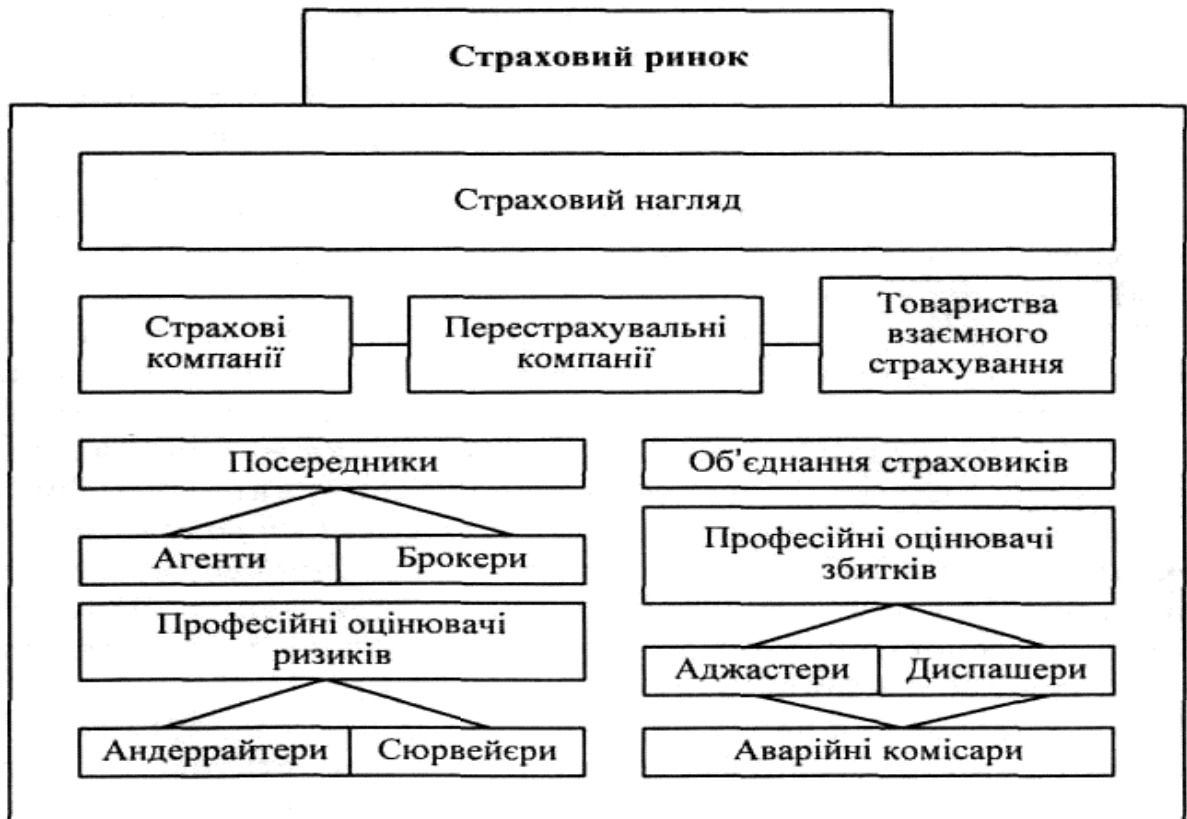

Рис. 2 Загальна структура страхового ринку України

4. Посередники страхового ринку.

Прямі посередники:

- а) агент
- б) брокер

2. Непрямі посередники:

- а) оцінка ризиків (актуарій, Сюрвейер)
- б) оцінка збитків (Аварійний комісар, Диспашер)

До основних проблем розвитку національного страхового ринку можна віднести:

- недосконалість страхового законодавства,
- фінансово-економічну нестабільність країни,
- відсутність державної цілеспрямованої політики щодо розвитку страхування та страхову культуру населення.

ТЕМА 13. ФІНАНСОВИЙ РИНОК

1. Суть, механізм функціонування фінансового ринку.
2. Класифікація ФР.
3. Види цінних паперів та їх загальна характеристика.
4. Фондова біржа.

1. Суть, механізм функціонування фінансового ринку

Фінансовий ринок — особлива форма організації руху грошових коштів в економіці.

Він містить:

1. ринок цінних паперів;
2. ринок кредитних ресурсів;
3. ринок грошей;
4. ринок фінансових послуг.

Об'єктивна передумова функціонування фінансового ринку — неспівпадання потреби в фінансових ресурсах у того чи іншого суб'єкта ринку з їх наявністю. В одних власників є надлишок коштів, в інших, навпаки, виникає потреба в інвестуванні. Призначення фінансового ринку полягає в акумулюванні тимчасово вільних коштів та їх ефективному використанні.

2. Класифікація фінансових ринків

1. **За принципом оборотності** виділяють:

- а) ринок боргових.
- б) ринок власності.

2. **За характером руху цінних паперів** фінансовий ринок поділяється на первинний і вторинний.

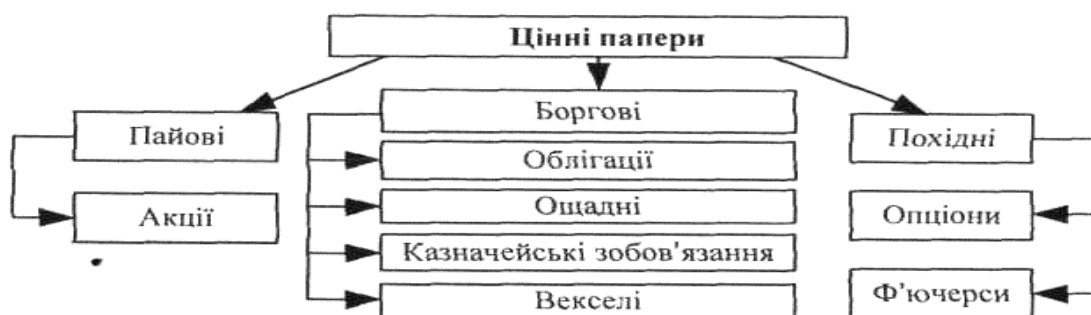
- а) на первинному ринку.
- б) на вторинному.

3. **За формою організації** фінансові ринки поділяються на:

- а) організовані.
- б) розподільчі (вуличні) .

2. Види цінних паперів та їх загальна характеристика

Цінні папери — документи, що свідчать про майнові права власника при його пред'явленні. Основні види цінних паперів наведені на рис. 15.2.

Основні характеристики ЦП:

- **Ліквідність** – спроможність фінансового активу перетворитися у гроші (по агрегату M1). При визначенні ступеня ліквідності враховують тривалість часу та витрати на проведення операції.

- **Ризик** – безпосередньо пов'язаний з можливістю не отримати вкладених у фінансові активи грошей. **Виділяють два види ризику:** ризик невиконання платіжних зобов'язань позичальником та ринковий ризик, пов'язаний з коливанням ринкових цін фінансових інструментів.

- **Дохідність** визначається у вигляді річного процента віддачі від вкладеної у фінансовий інструмент суми грошей.

Цінні папери прийнято поділяти на такі **види:**

- **акції.**
- **облігації.**
- **похідні або вторинні ЦП (опціони, варанти).**

3. Фондова біржа

Фондова біржа — ринок, який регулярно функціонує і на якому здійснюється торгівля цінними паперами.

Функції фондової біржі:

1. **Посередницька** — створення достатніх і всебічних умов для торгівлі цінними паперами емітентам, інвесторам, фінансовим посередникам. Торгові угоди на біржі укладають брокери, які діють від імені своїх клієнтів. **Дохід брокера** формується у вигляді комісійних. Крім того, на біржах діють дилери. Вони купують через брокерів цінні папери з метою подальшого перепродажу. **Дохід дилера** — різниця в цінах продажу і покупки.

2. **Індикативна** — оцінка вартості й привабливості цінних паперів. Така оцінка проводиться через систему котирування.

3. **Регулююча** — організація торгівлі цінними паперами.

Види операцій на фондовій біржі:

Касові — купівля-продаж цінних паперів з негайною оплатою.

Строкові — укладання угоди (фіксація курсу цінних паперів) відбувається на даний час, а її виконання через заздалегідь передбачений відлік часу.

Арбітражні — різновид спекулятивних операцій, пов'язаних із різницею в курсах цінних паперів на різних фондових біржах.

ТЕМА 14. МІЖНАРОДНІ ФІНАНСИ

1. Суть і характерні ознаки міжнародних фінансів та валюти.
2. Валютний курс.
3. Валютний ринок.
4. Валютні операції.

1. Суть і характерні ознаки валюти

Міжнародні фінанси – сукупність перерозподільчих відносин, що

виникають у зв'язку з формуванням і використанням на світовому або міжнародному рівнях фондів фінансових ресурсів. Тобто здійснюється міждержавний перерозподіл фінансових ресурсів.

До світових міжнародних фінансових інститутів належать:

1. МВФ;
2. Група Світового банку: МБРР, Міжнародну асоціацію розвитку (МАР), Міжнародну фінансову корпорацію (МФК), Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій (БАГІ), Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних конфліктів (МЦУІК);
3. Банк міжнародних розрахунків

Регіональні фінансові інститути:

1. ЄБРР;
2. Азіатський банк розвитку;
3. Африканський банк розвитку;
4. Міжамериканський банк розвитку;
5. Лондонський та Паризький клуби кредиторів та інші.

Валюта — грошові кошти, формування та використання яких прямо або опосередковано пов'язане із зовнішньоекономічною діяльністю.

Валютні цінності можна класифікувати за певними ознаками (рис.).

Коллективна валюта - [валюта](#), що емітується кількома державами чи міжнародними організаціями і використовується для міжнародних розрахунків у рамках міждержавних економічних організацій, (наприклад, [Екю](#), [Євро](#) - в рамках [Європейського Союзу](#)).

2. Валютний курс

Валютний курс — ціна однієї валюти виражена в іншій. Валютний курс визначається на основі котирування. В основі валютного курсу лежить валютний паритет.

Валютний паритет — це співвідношення між валютами різних країн, що встановлюється законодавчо. Валютні паритети знаходяться в основі валютних курсів, які інколи відхиляються від паритетів. За Бреттон-Вудською системою — ще й і співвідношення із долларом, то з 1978 року валютні паритети встановлюються на базі спеціальних прав запозичень (СПЗ). СПЗ являють собою міжнародні резервні кошти, які призначаються для регулювання сальдо платіжних балансів, поповнення офіційних резервів і розрахунків з Міжнародним валютним фондом.

Історично **валютний паритет** існував у таких **видах**:

✧ **Золотий** — валютні паритети визначалися шляхом співвідношення кількостей грошового металу, яким відповідали грошові одиниці;

✧ **Золотодевизний** — друга світова валютна система юридично оформлена в 1922 р. міждержавною умовою Генуезької міжнародної економічної конференції. В її основу було покладено золотодевизний (золотовалютний) стандарт, що базувався на золоті та провідних валютах, які

конвертувалися в золото. Основою системи виступали золото та девізи (іноземні валюти). На золотодевізному стандарті базувалися грошові системи 30 країн.

✎ **купівельної спроможності** – фіктивний обмінний курс двох або декількох валют, розрахований на основі їх купівельної спроможності стосовно певних наборів товарів і послуг (наприклад, якщо одиниця товару коштує в Україні 6 гривень, а в США — 2 долари, то курс гривні до долара має складати 3 гривні за долар).

Сьогодні валютний паритет визначається на основі **купівельної спроможності валют. Основними методами її визначення є:**

1. метод споживчого кошика (прожитковий мінімум);
2. метод порівняння «ефективних» витрат — заробітної плати, ренти, позичкового відсотка тощо.

Валютний курс, як правило, відхиляється від валютного паритету. Це зумовлено впливом низки **факторів:**

- ✎ станом платіжного балансу;
- ✎ рівнем інфляції;
- ✎ різниця в рівні відсоткових ставок;
- ✎ політичними чинниками.

3. Валютний ринок

Валютні ринки є найбільш повною формою ринкових відносин у порівнянні з валютними біржами та аукціонами.

На валютних ринках проходить обмін однієї валюти на іншу шляхом купівлі-продажу. Це обумовлено відсутністю єдиного платіжного засобу при міжнародних розрахунках. Тобто, **валютні ринки** — це офіційні центри, де здійснюється купівля-продаж валют. **Попит і пропозиція на іноземну валюту** виходять від:

1. експортерів;
2. імпортерів;
3. транснаціональних компаній;
4. банків;
5. страхових організацій;
6. фізичних і юридичних осіб, що мають зобов'язання щодо сплати дивідендів, погашення позик, кредитів і відсотків за ними.

Отже, основою для проведення валютних операцій на валютних ринках є міжнародна торгівля і пов'язані з нею послуги — **міжнародний рух капіталів і кредитів.**

Основними учасниками валютних ринків є:

1. банки;
2. брокерські фірми;
3. транснаціональні корпорації.

Всіх учасників ринку можна поділити на:

пасивних — тих, у кого час від часу виникає необхідність у здійсненні валютних операцій, які проводяться за цінами інших банків;

активних — тих, що встановлюють ціни тим банкам, які звертаються до них за котируванням.

Валютні ринки поділяються на:

1. міжнародні;
2. регіональні;
3. місцеві.

Міжнародні валютні ринки зосереджені у найкрупніших світових фінансових центрах. На таких ринках здійснюються операції з валютами, які широко використовуються в міжнародному платіжному обороті (наприклад, Лондон, Нью-Йорк, Токіо, Франк-фурт-на-Майні). На регіональних валютних ринках проводяться операції з обмеженою кількістю вільноконвертованих валют.

Під **національним валютним ринком** розуміють сукупність валютних операцій на території певної країни.

Інструменти угод на валютному ринку:

1. Кредитні засоби обігу і платежу:

Чеки.

Векселі.

2. Банківські перекази:

Телеграфний.

Поштовий.

3. Готівкова іноземна валюта.

4. Банківські депозити в іноземній валюті.

4. Валютні операції

Під валютними операціями розуміють купівлю-продаж валюти. Пропорції обміну валют встановлюються через валютне котирування.

Валютне котирування — це визначення і встановлення валютного курсу іноземної валюти до національної.

Методи котирування:

1. **прямий** — коли курс одиниці іноземної валюти виражається в національній;

2. **непрямий** (опосередкований) — коли курс одиниці національної валюти виражається в іноземній.

При **прямому** за одиницю або кратне число одиниць приймається іноземна валюта, яка співмірюється з національною. Пряме котирування застосовується більшістю країн світу. **Непряме котирування** застосовується рідко, воно зворотне прямому. **Перевага непрямого котирування** — без жодних обчислень можна визначити різницю між курсами національної валюти на різних валютних ринках. Вид валютного котирування не впливає на рівень валютного курсу. В цьому випадку змінюється лише форма його вираження.

Валютні операції поділяються на:

1. касові (*spot*)– операції і іноземній валюті, розрахунки за якими проводяться в короткий термін, що не перевищує двох робочих днів;
2. строкові (*forvard*) – операції в іноземній валюті, розрахунки за якими здійснюються після двох робочих днів від дати укладання відповідного контракту до дати, зазначеної в контракті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ЗАКОНОДАВЧІ ТА НОРМАТИВНІ АКТИ

1. Бюджетний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 37—38. — Ст. 189.
2. Господарський кодекс України [Електронний ресурс] станом на 16.01.2003 р. / Верховна рада України. — Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>
3. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 24. — Ст. 170 (див. ред. від 20.12.2005).
4. Про державну податкову службу в Україні : Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 6. — Ст. 37 (див. ред. від 31.03.2005).
5. Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні : Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 13. — Ст. 110 (див. ред. від 15.03.2006).
6. Про аудиторську діяльність : Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 23. — Ст. 243 (див. ред. від 28.07.2005).
7. Про страхування : Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 18. — Ст. 78 (див. ред. від 15.12.2005).
8. Про лізинг : Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про лізинг»» від 11.12.2003 № 1381-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 15. — Ст. 231.
10. Про внесення змін до Закону України «Про підприємництво» : Закон України від 23.12.1997 № 762/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 17.
11. Про цінні папери і фондовий ринок : Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 38. — Ст. 508 (див. ред. від 23.02.2006).
12. Про режим іноземного інвестування : Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 19. — Ст. 80 (див. ред. від 11.06.2003).
13. Про Рахункову палату Верховної Ради України : Закон України від 19.03.1996 № 93/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. —

1996. — № 43.

15. Про господарські товариства : Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 1576-ХП (див. ред. від 17.11.2005).

16. Про систему оподаткування : Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 39. — Ст. 510 (див. ред. від 22.02.2006).

17. Про оподаткування прибутку підприємств : Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 4. — Ст. 28 (див. ред. від 12.01.2006).

18. Про податок на додану вартість : Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 21. — Ст. 156 (див. ред. від 19.01.2006).

19. Про внесення змін і доповнень до Декрету Кабінету Міністрів України «Про прибутковий податок з громадян» : Закон України від 14.02.1996 № 46/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. -1996. - № 9.

20. Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про плату за землю» : Закон України від 19.09.1996 № 378/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 45.

26. Про Державне казначейство України : Указ Президента України від 27.04.1995 № 335/95 // Урядовий кур'єр. — 1995. — № 68—69.

28. Про державну підтримку малого підприємництва : Указ Президента України від 12.05.1998 № 456/98 // Урядовий кур'єр. — 1998. — № 91—92.

29. Про заходи щодо підвищення ефективності контрольно-ревізійної роботи : Указ президента України від 27.08.2000 р. № 1031/2000.

30. Про затвердження Порядку формування та використання коштів резерву Пенсійного фонду : Постанова Кабінету Міністрів України від 6.05.2001 р. № 435 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 20.

31. Про затвердження Програми розвитку страхового ринку України на 2001—2004 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 2.02.2001 р. № 98 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 6.

32. Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва : Указ Президента України від 03.07.1998 № 727/98 // Урядовий кур'єр. — 1998. — № 128.

Підручники (навчальні посібники):

1. Азаренкова Г. М. Фінаси підприємств : навч. посіб. для самоств. вивчення дисципліни / Г. М. Азаренкова, Т. М. Журавель,

- Р. М. Михайленко. — 3-тє вид., випр. і доп. — К. : Знання-Прес, 2009. — 299 с.
2. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : підручник / В. Г. Андрійчук. — 2-ге вид., доповн. і переробл. — К. : КНЕУ, 2002. — 624 с.
 3. Василик О. Д. Державні фінанси України : навч. посіб. / О. Д. Василик. — К. : Вища школа, 1997. — 383 с.
 4. Василик О. Д. Теорія фінансів : підручник / О.Д. Василик. — К. : НІОС, 2003. — 416 с.
 5. Васюренко О. В. Банківські операції : навч. посіб. / О. В. Васюренко. — 6-те вид., перероб. і доп. — К. : Знання, 2008. — 318 с.
 6. Гриньова В. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. 3-тє вид., стереот. / В. М. Гриньова. — К. : Знання-Прес, 2006. — 423 с.
 7. Економіка підприємства : в питаннях і відповідях : навч. посіб. / [І. І. Цигилик, Я. Р. Бибик, М. Я. Ємбрик, В. Ф. Паращич]. — К. : Центр учбової літератури, 2007. — 212 с.
 8. Круш П. В. Гроші та кредит : навч. посіб. / П. В. Круш, В. Б. Алексєєв. — К. : Центр учбової літератури, 2010. — 216 с.
 9. Кудряшов В. П. Фінанси : навч. посіб. / В. П. Кудряшов.—Херсон : Олді-плюс, 2006.— 352 с.
 10. Курган В. П. Економіка аграрних підприємств : навч.-метод. посіб. / В. П. Курган. — Суми, 2008. — 270 с.
 11. Олійник О. В. Податкова система : навч. посіб. / О. В. Олійник, І. В. Філон. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — 456 с.
 12. Опарін В. М. Фінанси : навч. посіб. / В. М. Опарін. — 3-тє вид., без змін. — К. : КНЕУ, 2006. — 240 с.
 13. Опарін В. М. Бюджетна система : навч. посіб. / В. М. Опарін. — К. : 2000. — 208 с.
 14. Онисько С. М. Фінанси підприємств : підручник / С. М. Онисько, М. П. Марич. — Львів : Магнолія-плюс, 2006. — 367 с.
 15. Прогнозування макроекономічних наслідків упровадження Податкового кодексу України / [Ф. О. Ярошенко, Т. І. Єфименко, С. Л. Лондар та ін.]; за ред. Ф.О. Ярошенка. — К. : Академія фінансового управління, 2010. — 368 с.
 16. Романенко О. Р. Фінанси : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / О. Р. Романенко, С. Я. Огородник, М. С. Зязюн. — К. : КНЕУ, 1999. — 108 с.
 17. Семко Т. В. Гроші та кредит у схемах і таблицях : навч. посіб. / Т. В. Семко, М. В. Руденко. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — 158 с.

18. Система оподаткування та податкова політика : навч. посіб. / В. Б. Захожай, Я. В. Литвиненко, К. В. Захожай, Р. Я. Литвиненко ; під заг. ред. В. Б. Захожая та Я. В. Литвиненка. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — 468 с.
19. Ситник Й. С. Економіка підприємства : конспект лекцій [для студ. базових напрямків 6.0502 «Менеджмент» і 6.0501 «Економіка і підприємництво»] / Й. С. Ситник. — Львів; К. : Тріада плюс ; Алерта, 2008. — 188 с.
20. Слав'юк Р. А. Фінанси підприємств : навч. посіб. / Р. А. Слав'юк. — К. : ЦУЛ, 2002. — 460 с.
21. Соколовська А. М. Основи теорії податків : навч. посіб. / А. М. Соколовська. — К. : Кондор, 2010. — 326 с.
22. Теорія фінансів : навч. посіб. / П. М. Леоненко, П. І. Юхименко ; за ред. О. Д. Василика. — К. : Центрнауч. літератури, 2005. — 231 с.
23. Финансы : учебник / под ред. Л. А. Дробозиной. — М. : ЮНИТИ: Финансы, 1999. — 527 с.
24. Финансы : учебник / под ред. М. В. Романовского, О. В. Врублевской, Б. М. Сабанти. — М. : Перспектива : Юрайт, 2001. — 518 с.
25. Філімоненков О. С. Фінанси підприємств : навч. посіб. / О. С. Філомоненков. — К. : Кондор, 2005. — 560 с.
26. Фінанси : навч. посіб. / В. С. Загорський, О. Д. Вовчак, І. Г. Благун, І. Р. Чуй. — К. : Знання, 2006.—247с.
27. Шило В. П. Міжнародні фінанси : теорет.-практичн. посіб. / В. П. Шило. — К. : Кондор, 2010. — 286 с.